

TÜRKİYE'DE BANKACILIGIN TARIHI GELİŞİMİ

Y.Doc.Dr. Selim ERDOĞAN (*)

Bankacılığın tarihi, para dediğimiz değişim aracının kullanılmaya başlanmasından çok daha eskilere uzanmakla beraber, modern anlamdaki bankacılığın çekirdeğini sarraflar oluşturmaktadır. Sarraflar, zamanla bankerlere, bankerler de kurum olarak bankalara dönüşmüştür.

Bankacılığın gelişmesi ticaretle paralellik göstermiştir. Kapalı bir ekonomiden mübadele ekonomisine geçilip; ticaret ülke sınırlarını aşınca, para ile ilgili bir kurumun oluşumu zorunlu olmuştur. Yukarıda söylediğimiz gibi sarraflar ve bankerler bankaların öncüsü olmuştur. Banka kelimesi, İtalyanca "banco" kelimesinden gelmektedir. Bu kelimenin anlamı sarrafların üzerinde işlemlerini gerçekleştirdikleri "masa" kelimesinden kaynaklanmaktadır. Sarraflar, zamanla faaliyetlerini genişlettiler ve halka ait para ve kıymetli eşyaları muhafaza etmeye başlamışlardır. Zamanla halktan emanet aldıkları paraları müşterilerine kredi olarak vermeye başlamışlar ve bu durum onları banka durumuna dönüştürmüştür. Gerçek anlamıyla para ticareti ise ancak mal ve sermaye ticaretine katılan sınıflarla tefeciler ve tüccarlardan oluşan burjuvaziyle birlikte ortaya çıktı. Ticaret sermayesinin gelişimi, banka denilen kurumu ekonomik hayatın önemli bir faktörü durumuna dönüştürdü. Sanayi devrimini ise bankacılığı büyük bir hızla geliştirdi(1).

Bankacılık, insanlığın geçirdiği ekonomik safhalarla değişen ve gelişen, yine insanlığın geçirdiği her ekonomik safhada değişik ve giderek önem kazanan görevleri yerine getirmiş bir uğrastır. Zamanımızda bankalar, halkın belirli zaman için kullanmadığı paraları toplayarak biriktiren ve bunları yatırım suretiyle işleten teşebbüslerdir.

(*) Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi İktisat Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

I- CUMHURİYET'TEN ÖNCEKİ DURUM:

Tanzimâta kadar, Osmanlı Devletinde bankacılık faaliyetlerine rastlanmaz. Tanzimatla birlikte artan devlet giderlerini karşılamak üzere kâğıt para çıkarılmış, çıkarılan kâğıt paraların yabancı paralar karşısında değer kaybetmesiyle, bu değer kaybını önlemek için, kambiyo işlemlerini yürütmek üzere Osmanlı Devleti ile iki tanınmış Galata Bankeri arasında bir sözleşme yapılmıştır. Çünkü o zamanda henüz kurum olarak, devletin parasal işlemlerini yapacak bir merkez bankası olmadığı gibi, her hangi bir banka da mevcut değildi. Ancak, kendi hesaplarına çalışan sarraflar, tefeciler ve bankerler vardı. Bunların hepsi azınlıklardandı. Bu bankerlerden devlete borç verenlerine "Galata Bankerleri" denirdi. Bu bankerlerden ikisi 2 Milyon kuruş karşılığında bir yıl süreyle 110 Osmanlı kuruşu=1 İngiliz Sterlini rayiciyle Fransa ve İngiltere üzerine poliş çekmeyi taahhüt ediyorlardı. Ertesi yıl sözleşme yenilenirken bankerler girişimlerine Bank-ı Dersaadet (Banque de Constantinople) adını vermiş, böylece Osmanlı Devletinde ilk banka kurulmuş oluyordu. 1847 yılında kurulan ilk banka (İstanbul Bankası)(2) 1852 yılına kadar başarılı faaliyet gösterdi, ancak sürekli para değerinin düşüşü bu bankanın kapanmasına yol açtı.

Osmanlı Devletiyle ticarî ilişkilerini geliştiren İngiltere, daha 1836 yılında Osmanlı topraklarında bir banka kurma girişiminde bulunmuş, ancak girişimleri başarısız kalmıştı. 1852 yılında İstanbul Bankasının tasfiyesinden sonra 1856 yılında yönetim merkezi Londra olmak üzere Bankı Osmanî (Ottoman Bank) kuruldu ve ülkemizde uzun yıllar varlığını ve sömürsünü sürdürecektir "yabancı bankalar dönemi" başladı(3).

Osmanlı Devletinde yukarıda da bahsettiğimiz gibi para ve bankacılık alanına azınlıklar hâkimdi. Osmanlılar gerek dinî ve gerekse sosyal bir çok faktörlerin etkisiyle, bu alanlara girmeyip, ticaret ve askerlikle uğraşıyorlardı. Özellikle bankacılık ve para ile ilgilenmemelerinin sebeplerinin başında İslâm dininde faizin haram kılınmasıdır.

Osmanlı Devletinde bankacılık faaliyetlerinde azınlıkların hakim olmalarının bir diğer sebebi, Osmanlı Devletine yüksek faizlerle borç veren Galata bankerleri açtıkları kredinin çoğunu kolaylıkla sanayileşme süreci içinde olan Avrupa ülkelerinde, özellikle de Londra ve Paris piyasalarından sağlamışlardır.

Osmanlı İmparatorluğunda modern bankacılığın gelişiminde öteki benzer ülkelerin olduğu gibi Osmanlı iç ve dış borçlarının de katkısı olmuştur. Galata Bankerleri ve Avrupa Sermayedar ve bankerleri arasındaki ilişkiler Osmanlı dış borçlarının başladığı 1854'den sonra da pekiştirmiştir(4).

Dış borçların başladığı 1854 yılında Düyun-u Umumiye'nin kurulduğu 1881 yılına kadar süren dönem İmparatorluk için "istikraz fırtınası" dönemi oldu. "Yerli" ve yabancı bankerlerin borç alınmasını teşvik etmeleri, borçların verilmiş şartları ve kullanım biçimleri bunların çığ gibi büyümesine yol açarken, bu süreç aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğunda yabancı bankacılığın başlamasını ve gelişimini sağladı(5).

Osmanlı dış borçlarının başlamasından Düyun-u Umumiye'nin kuruluşuna kadar geçen dönemde yabancı bankaların başlıca kâr kaynakları ve faaliyet alanları devlet borçlanmaları olmuştur. Bu "istikraz fırtınası" döneminde, Osmanlı Bankası gibi güçlü kuruluşların yanısıra, sırf devlete borç vermek için görevli olarak küçük pek çok banka da kuruldu. Ancak 1875 yılında Osmanlı Devleti'nin iflâsını ilân etmesi ikrazat bankacılığının sarsıntıya uğramasına ve özellikle küçük kuruluşların Osmanlı piyasasından çekilişine yol açtı(6).

Devlet borçlanmalarının yanısıra, yabancı bankerler, dönemin en kârlı ekonomik girişimi olan demiryolu inşaatına da ilgi göstermiş ve kendi sanayilerine ucuz hammadde sağlamak amacıyla (örneğin pamuk üretimini teşvik için) Şirket-i Maliye-i Osmaniye Bankası gibi şirketler kurmuşlardır. Bu tür banka ve şirketlerin bütün faaliyetlerini kendi başlarına buyruk bir biçimde ve yalnızca daha yüksek kâr sağlamayı amaçlayarak yürütüyor olmaları ilginç gelişmelere yol açmıştır.

Yabancı bankaların ve firmaların alabildikleri imtiyazların ne kadar geniş kapsamlı olabildiği Osmanlı Bankası'nın durumundan giderek gösterilebilir. İngiliz ve Fransız sermayedarlarının yönetimde olan bu bankaya emisyon tekeli verilmiş ve mali alanlarda son derece geniş yetkiler tanınmıştır(7).

Osmanlı Devleti döneminde doğup gelişmeye başlayan bankacılık faaliyetlerinin üç önemli yönü bulunmaktadır. Birincisi, yabancı sermayeli bankaların kurulması ve gelişmesi, ikincisi, merkezleri Avrupa ülkelerinde bulunan yabancı bankaların ülkemizde şube açma faaliyetleri, üçüncüsü, de yabancı bankalara tepki olarak ulusal bankacılık alanındaki kıpırdamalardır(8).

Osmanlı Devleti bünyesinde, 1847 ile 1910 yılları arasında onüç tane yabancı sermayeli banka kurulmuştur. Bu onüç bankadan onbiri çeşitli nedenlerle faaliyetlerini yürütememişlerdir. Sadece ikisi faaliyetlerine devam edebilmiştir. Bunlar, 1863 yılında kurulan Bankı Osmanî Şahane, Osmanlı Bankası adı altında ve 1888 yılında kurulan Selânik Bankası, Uluslararası Endüstri ve Ticaret Bankasına dönüşerek faaliyetine devam etmektedirler(9).

Osmanlı Devleti döneminde, bizzat ülke içinde kurulmuş olan yabancı bankaların yanında, merkezleri dış ülkelerde olmak üzere ülkemizde şubeler açmak yolu ile faaliyet gösteren bankalara da rastlanmaktadır. 1875-1922 yılları arasında onsekiz yabancı banka ülkemizde şubeler açmış ve bankacılık faaliyetleri yapmıştır(10).

Osmanlı Devleti döneminde bankacılık alanındaki üçüncü ve en önemli gelişme millî banka kurma girişimleridir.

Bankacılık fonksiyonlarını yerine getirmemekle beraber sırf tarımsal kredi vermek gayesiyle kurulan Memleket ve Menafi Sandıkları'nın ulusal bankacılığın başlangıcı olarak nitelenebileceği kabul edilmektedir(11). Bunların kurulmasına öncülük eden Mithat Paşa'dır. Bu sandıklar başka yörelerde de kurulmaya başlamış, hızla gelişmiş, ancak belli bir süre sonra sermaye yetersizliğiyle karşılaşmışlardır. Mithat Paşa, sadece Ziraat

Bankası'nın çekirdeğini oluşturan Memleket Sandıkları'nın kurulması girişiminde bulunmakla kalmamıştır. Halkın küçük tasarruflarını değerlendirmek, ülkede tasarruf alışkanlığı yaratmak amacıyla 1868 yılında İstanbul Emniyet Sandığı'nın kurulmasına da öncülük etmiştir.

İkinci Meşrutiyet'in ilân edilmesinden sonra, "millî" nitelikte bir devlet bankası kurulması girişimleri hızlanmıştır. Tanzimat ertesi devlet maliyesi yabancı ellere geçmiş, Babıâli ülke çıkarlarıyla bağdaşacak bir para ve kredi politikası uygulayamaz olmuştur(12).

Osmanlı Bankası önce bir ticaret bankası olarak kurulurken, kısa sürede devlet bankasına dönüştürülmüştü. Kurulduğu günden itibaren Osmanlı malî ve iktisadî hayatına etkin biçimde katılmıştı. 1856 yılında Bankı Osmanî olarak kurulan, Osmanlı Bankası; 1863 yılında Fransız sermayesi katılarak İngiliz-Fransız sermayesi ortaklığında bir devlet bankası, o günkü adıyla Bank-ı Osmanî Şahane olmuştur(13). Osmanlı Bankası, Düyun-u Umumiyye ile birlikte "devlet içinde devlet" görünümündeydi. Osmanlı Maliyesi Osmanlı Bankası ve Düyun-u Umumiyye'ye danışmadan iş göremiyordu ve bu kuruluşlar da Londra ve Paris'teki idare meclislerinden emir alıyor ve sözlerinden çıkamıyorlardı(14).

Osmanlı Devleti, "millî" bir banka kurarak zamanla bunu devlet bankasına dönüştürmek suretiyle, Osmanlı Bankası'nın fonksiyonunu bu bankaya yüklemek istiyordu. Nitekim bu amaçla 1917 başında 4 milyon sermayeli Osmanlı İtibâr-ı Millî Bankası kuruldu(15). Daha sonra bu banka Türkiye İş Bankası ile birleşmiştir. 1916-1920 yıllarını kapsayan dönemde yirmi tane ulusal banka kurulmuş, bu dönemde kurulan ulusal bankalardan Ziraat Bankası, Emniyet Sandığı ve Millî Aydın Bankası aynı isimlerle faaliyetlerine devam etmektedirler. Diğer bankaların faaliyetleri de değişik sebeplerden sona ermiştir(16).

Özet olarak, Osmanlı Devletine bankacılık dışarıdan gelmiştir. 1839 Tanzimat Fermanı ve 1856 İslahat Fermanı ile girilen çeşitli ıslahat hareketleri, siyasî, idarî, malî ve iktisadî alanda gelen kargaşa-

lıklar, Saray'ın israfları, savaşlar Devletin paraya olan ihtiyacını arttırmış; önceleri Devletin genişleyen bütçe açıklarını kapamak için izlenen istikraz politikası yabancılar tarafından ülkemizde banka kurulmasına yol açmıştır. Devlet istikrazlarında ve kambiyo işlemlerinden spekülatif kazançlar sağlamak veya kendi vatandaşlarına ait işletmeleri finanse etmek amacıyla kurulan bu bankalar çoğu kısa ömürlü olmuş; memleketin iktisadî gelişmesine hemen hiç bir katkıda bulunmadan tasfiye olunmuşlardır. Bu Bankalardan pek azı devamlı bir varlık göstererek zamanımıza kadar faaliyetlerini sürdürebilmişlerdir(17).

II- CUMHURİYETİN KURULUSUNDAN SONRAKİ DÖNEM:

Türkiye Cumhuriyeti , insanların çok büyük bir bölümünün geri tarımsal faaliyetler içinde ve pazar ekonomisi ilişkilerinin tümüyle az gelişmiş olduğu sosyo-ekonomik bir yapı devraldı(18). Bu kuruluş döneminin ilk on yılı, kurumları yeterince oluşmamış, hemen hemen tümüyle tarıma dayalı, geniş ölçüde dışa bağımlı ve geri bir ekonomiyi sanayileşmiş, dışa karşı bağımsız, örgütlenmesini geliştirmiş, ileri bir ekonomiye dönüştürme çabalarının başlatıldığı yıllardır(19). Cumhuriyetin ilk yılları ekonomi politikasının arayış yılları olmuştur. Ekonomi politikalarına bir çerçeve çizmek amacıyla 1923 yılında İzmir'de toplanan İktisat Kongresi'nde, bankacılığın ekonomideki rolü ele alınmış, ancak millî bankacılığın gelişmesiyle milli ekonominin kurulabileceği ve bu konuda devletin yardımcı olması gerektiği dönemin İktisat Vekili Mahmut Esat Bozkurt Bey tarafından belirtilmiştir(20). Millî banka kurulmasının bir diğer nedeni, banka-kredi sisteminin büyük ölçüde yabancı sermayenin denetimi altında bulunmasına rağmen, sermaye ortaklıklarında Türk sermayesi ağır basmaktaydı(21). Bu çelişkinin de giderilmesi gerekmektedir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında ülkenin kalkınması için bankacılığın geliştirilmesi öngörülürken bir yandan Osmanlı Devleti döneminde yabancı bankaların uygulamalarıyla geçirilen olumsuz tecrübeye dayanılarak bankacılığın millî olması öte yandan hükümetin banka

kuruluşlarına yardımcı olması gerektiği görüşü benimsenmiştir(22).

1923 yılında İzmir'de toplanan Türkiye İktisat Kongresi'nde millî bankacılığın geliştirilmesi yönünde alınan kararlar kâğıt üzerinde kalmadı. Ziraat Bankası'nın sermayesi arttırılarak uğraşları yeniden düzenlendi; bankaya yeni bir görünüm verildi.

Cumhuriyet devrinde özel sermaye ile kurulan ilk büyük banka Türkiye İş Bankası olmuştur. 26 Ağustos 1924'te dörtte biri ödenmiş bir milyon lira itibarıyla sermaye ile işe başlayan Türkiye İş Bankası, Avrupa ülkelerinde, özellikle Fransa'daki İş Bankaları örnek alınarak kurulmuştur(23). Bankanın her türlü banka işlemleri yapmak, tarım, sanayi, madencilik, enerji üretimi ve dağıtımını, bayındırlık işleri nakliyecilik, sigortacılık, turizm, ihracat alanlarında her türlü teşebbüs kurmak ve iştirak etmek; malların üretim ve tedariki için ortaklık kurmak ve bu amaçla ortaklıklara katılmak; sınıfl ve ticarî işlemleri kendi adına ve hesabına deruhte ederek yapmak üzere kurulduğu belirtilmektedir.

İzmir İktisat Kongresi'nin bir sanayi bankası kurulması konusundaki kararı Türkiye Sınai ve Maden Bankası'nın kuruluşuyla 1925 yılında uygulamaya konulmuştur(24). Kanuna göre, Bankanın amacı, sınıfl işletmelerin kuruluşuna katkıda bulunmak ve bu faaliyete bağlı olarak ticarî ve itibarî muamelelerde bulunmaktır(25). Banka, sermayesinin sınırlılığı dolayısıyla ancak kuruluşu sırasında devraldığı işletmelerle taahhüt ettiği iştirakleri yürütebilmiş, özel sanayi ve maden işletmelerine yeterli kaynak aktaramamıştır. Bu bankanın işletmecilik faaliyetleri 1923 yılında kurulan Devlet Sanayi Ofisi'ne, bankacılık faaliyetleri de yeni kurulan Sınıfl Kredi Bankası'na devredilmiştir. Fakat, 1933 yılında Sümerbank'ın kuruluşuyla birlikte, Devlet Sanayi Ofisi ve Sınıfl Kredi Bankasının faaliyetleri tek bir çatı altında birleştirilmiştir(26).

Devletin ikinci devlet bankası olan Emlak ve Eytam Bankasıdır. Sermayesinin, Osmanlı Devleti döneminden kalan fakat dağılık durumda bulunan Eytam Sandıkları'n-

daki paralarla Hazine elindeki emlakın biraraya getirilmesinden, ayrıca özel kişilere satılacak hisse senetleri hasılatından oluşması öngörülen banka 1927 yılında anonim şirket olarak kurulmuştur. Amacı yapı ve onarım işlerine kredi vermektir. Bankanın varlığı 1946 yılında kurulan Emlak Kredi Bankası'na devredilmiştir(27).

Cumhuriyet döneminin, bankacılık alanındaki önemli gelişmelerinden birisi de T.C.Merkez Bankası'nın kurulmasıdır. Osmanlı Devletinde, ekonomik açıdan bunalımlı dönemlerde meselâ, Birinci Dünya Savaşı döneminde emisyon ayrıcalığının yabancı bir bankanın(Osmanlı Bankası) elinde olması bir çok sakıncalar yaratmıştır. Kuruluş döneminde ekonomiye "millî" bir yapı kazandırmaya çalışılırken para ve kredi piyasasını düzenlemek için zarurî olan Merkez Bankası'nın millîliği ilkesi de benimsenmiştir. Böylece ilk defa millî bir emisyon müessesesi kurularak daha önce Osmanlı Bankası tarafından yürütülen para basma fonksiyonu söz konusu millî müesseseye verilmiş olmaktadır(28).

Cumhuriyetin ilk döneminde, millî bankerler kurulurken, mahallî bankaların sayısında da artma olmuştur. 1923-1929 döneminde, İş Bankası'nın kurulmasına yardımcı olması dışında, devletin yerli ve özel bankacılığın gelişmesiyle ilgili başkaca önemli bir rolü olmamıştır. Ayrıca dönem boyunca, yerli-özel bankacılığın gelişimini yönlendirmek ya da müdahale etmek amacıyla çıkarılmış bir mevzuat da yoktur. Özel bankacılığın gelişimini belirleyen temel unsur Dünya ve Türkiye iktisadî konjonktürü olmuştur(29).

2.1. 1933-1950 DÖNEMİ:

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun ilk döneminde, ya da ilk on yılında serbest bir ekonomi politikası izlendiği söylenebilir. Ancak bir çok sebeplerden, gerek dünya konjonktürünün içinde bulunduğu durum gerek Türkiye'nin iç şartları nedeniyle liberal ekonomi politikaları gereken amaçları gerçekleştirmeyince ve amaçlarına ulaşamayınca Türkiye kendine has bir ekonomi politikası izlemek durumunda kaldı. Devletçilik olarak

adlandırılan bu ekonomi politikası herhangi bir sistem ya da ideolojinin uygulaması değildir. Sadece özel teşebbüsün gerçekleştiremediği ekonomik gelişmeyi sağlamak ve özel teşebbüse yol gösterici nitelikte olmuştur. Aynı eğilim önemli ölçüde bankacılık kesimine de yansımıştır. Çünkü söz konusu dönem, önemli kamu işletmeleri yanında, aynı zamanda büyük devlet bankalarının kurulduğu yıllar olmuştur. 1934 yılında başlatılan Birinci Sanayi Planı'nın yürütülmesinde, kamu sermayesi ile ya da kamu sermayesinin önderliğinde kurulan bu bankalar ekonomik açıdan büyük görevler yüklenmişlerdir.

1925 yılında devlet eliyle sanayi kuruluşlarını işletmek, sanayinin gelişmesini desteklemek amacıyla kurulan Sanayi ve Maadin Bankası 1932 yılında Sanayi ve Kredi Bankasına dönüştürülüp yönetimindeki fabrikalar Sanayi Ofisine bağlanmıştır. 1933 yılında benimsenen devletçilik politikasının sanayi hedeflerini gerçekleştirmek için bu iki kuruluşun birleştirilmesiyle, 3 Haziran 1933 tarih ve 2262 sayılı kanunla, Sümerbank bir kamu iktisadi teşebbüsü statüsünde kurulmuştur. Sermayesi her iki kuruluştan devralacağı sabit ve döner sermayelerle birikmiş amortisman ve iştirak paylarının karşılığı olarak 20 Milyon TL. idi(30).

Sümerbank'ın kuruluşundan hemen sonra, 23 Haziran 1933 tarih ve 2301 sayılı kanunla şehir ve kasabalarda kamu hizmetleriyle tesisleri desteklemek vd. bazı görevler yapmak üzere Belediyeler Bankası kurulmuş, 1945 yılında İller Bankası adını almıştır(31).

Bu dönemin önemli bir kamu kuruluşu da Etibank'tır. Etibank, ülkenin toprakaltı zenginliklerini rasyonel bir şekilde işleterek değerlendirmek, devletin madencilik elektrikleştirme alanındaki işletmelerini kurmak amacıyla kurulmuştur. Başlangıçta Etibank'ın özel kesimi kredileme imkanı yoktur. 1955 yılında kanunda yapılan bir değişiklikle bu imkân sağlanmıştır(32).

Sümerbank ve Etibank'ın faaliyete geçmelerini, Deniz Yolları İşletmelerini finanse etmek, yeni işletmeler kurmak ve işletmek amacıyla 1937 yılında Denizbank kurulmuştur. Ancak 1952 yılında Denizcilik Bankası'nın

kurulmasıyla birlikte Denizbank'ın yüklenmiş olduğu görevler bu yeni kuruluşa devredilmiştir.

Ekonomik ve malî gücü zayıf olan orta sınıf dediğimiz sosyal sınıfın önemli bir kısmını oluşturan küçük esnaf ve sanatkârların karşılaştıkları malî sorunların çözümlenmesi fikri 18 Haziran 1933 tarih ve 2284 sayılı kanunla Türkiye Halk Bankası'nın kurulmasını sağlamıştır. Daha sonra bu bankaya bağlı olan Halk Sandıkları, 1963 yılında, Halk Bankasına devredilmiştir.

İkinci Dünya Savaşı döneminde, savaşa girilmediği halde, bankacılık faaliyetlerinde önemli bir gelişme olmamıştır. Fakat savaşın sona ermesiyle birlikte yeniden canlanan ekonomik faaliyetler kendisini bankacılık alanında da hissettirmiş, 1938 ile 1944 yılları arasında hiçbir yeni banka kurulmamışken, 1944 ile 1950 yılları arasında altı tane özel banka kurulmuştur. Bu yıllarda kurulan bankalardan üçü faaliyetine devam ettiği halde üç tanesi de çeşitli nedenlerle tasfiye olmuşlardır(33). Faaliyetine devam etmekte olan bankalar, Yapı ve Kredi Bankası, Garanti Bankası ve Akbank'tır.

2.2. 1950-1960 ARASINDAKİ DÖNEM:

Ülkemizde, 1950 yılı önemli bir siyasi iktidar değişikliğinin yapıldığı yıl olmuştur. 1950-1960 dönemindeki siyasi iktidarın ekonomik politika anlayışı, daha önce devletçilik politikası nedeniyle zayıf kalan özel teşebbüsün teşvik edilmesi ve geliştirilmesini esas almıştır. Bu dönemde ekonomide parasallaşma süreci genişleme göstermiş, ticarî faaliyetler önemli ölçüde artmış, sanayileşme canlanmaya başlamıştır. Tarım kesimindeki gelişmelere paralel olarak, gittikçe genişleyen ekonomik faaliyetlerin likidite ihtiyaçlarını karşılamak için 1950'li yıllarda genellikle genişletici bir para ve kredi politikası izlenmiştir(34). Böylesine bir ekonomik gelişme ve genişleme ortamının başlıca faaliyetleri para ve kredi ticaretiyle uğraşmak olan bankalar açısından oldukça elverişli bir zemin yaratması tabiidir. Nitekim 1950 ve 1960 yılları arasında, dönem başındaki toplam 36 bankaya ilaveten 24 yeni banka daha kurulmuş, ayrıca banka şubeleri sayısı da artmıştır.

1950-1960 dönemi, daha önceki dönemde kamu bankalarının kurulduğu dönem olmasına rağmen, bu dönem özel bankacılık faaliyetlerinin gelişip yayıldığı dönem olmuştur. Bu dönemde özel kanunlarla üç adet banka kurulmuştur. Bu bankalar; Denizcilik Bankası, Türkiye Öğretmenler Bankası ve Türkiye Vakıflar Bankası'dır.

1950-1960 döneminin bankacılık açısından diğer bir önemli kurumu da 1950 yılında kurulan Türkiye Sınai Kalkınma Bankası'dır. Tevdiat kabul etmediği için Bankalar Kanunu'nun 82. maddesi uyarınca bu kanun hükümlerine tabii değildir. TSKB'nin amacı ülkemizde özel girişimciliğin geliştirilmesi için özel sanayi işletmelerinin kurulmasına, kurulu olanların geliştirilmesi ve modernleştirilmesine yardım etmek, yabancı özel sermayenin Türkiye'de kurulan sanayi işletmelerine katılmasını kolaylaştırmaktır. Ayrıca bankanın tahvil çıkarabilme ve borçlanma yetkisi de vardır.

Özet olarak, 1950-1960 döneminde ülkemiz önemli ölçüde özel bankacılık faaliyetlerine sahit olmuştur. Fakat bu dönemde kurulan bankaların kısa bir dönem sonra faaliyetlerini durdurmak zorunda kalmaları bu gelişmelerin oldukça sağlıklı bir yapı gösterdiğine işaretler. Ana çizgileri itibarıyla, bu dönem daha önceki yılların devletçilik politikasına bir tepki dönemi olarak da nitelenebilir. Bankacılık kesiminin oluşturduğu çizgiler de bu tepkinin bir parçası görünümündedir.

2.3. PLANLI DÖNEMDE BANKACILIK:

Türkiye ekonomisinin 1959-1962 yılları arasındaki dönemi genellikle durulma yılları olarak adlandırılır. 4 Ağustos 1958'de alınan istikrar tedbirleri ile önce paramızın dış değeri fiilî bir devalüasyona tabi tutularak dış ticaretin tikanıklıkları giderilmeye çalışıldı. Para hacmi azaltıldı, İktisadi Devlet Teşekküllerinin Merkez Bankasından çekebilecekleri para miktarı sınırlandırıldı, kredilere tavanlar konuldu. Bu tedbirler sonucunda enflasyon durduruldu. Ekonomik istikrar sağlanırken siyasî huzursuzluklar arttı ve 27 Mayıs 1960'da ihtilâl iktidarı devirerek yarı askerî bir idare kurdu. Bu yıllarda enflasyon durdurulmuş, ekonomi

dengeye kavuşturulmuş, ekonomik hayat normale dönmüştü. Bununla beraber, geçmiş yıllarla karşılaştırılırsa ekonomimizde bir durgunluk göze çarpmakta idi.

Bu durgunluk dönemi, bankacılık kesimi için önemli bir sıkıntı dönemi olmuş, bankalardan fazla miktarda mevduat çekilmiş ve birçok banka için tasfiye dönemi başlamıştır. Bu dönemin başlangıcı, liberal bir ekonomik politika anlayışının terkedildiği, plânlı bir ekonomik kalkınma modelinin hazırlanarak uygulanmaya konulduğu dönemin ilk aşamasına denk gelmektedir. Ekonomik ve sosyal yapı değişikliği bankacılık kesimini de etkileyeceği tabiidir. 1960 yılında Türk bankacılık sistemine katılan başlıca bankalar; T.C.Turizm Bankası, Anadolu Bankası, Devlet Yatırım Bankası, Türkiye Sınaf Yatırım ve Kredi Bankası, DESİYAB, Türkiye Dış Ticaret Bankası, Arap Türk Bankası ve Citibank N.A. dir.

1962 yılında kurulan T.C. Turizm Bankası, turistik tesisler kurmak, bu tesislere kredi vermek, işletmek vb. yaparak, uzman bir banka olarak faaliyet göstermektedir. Yine aynı yılda kurulmuş olan Anadolu Bankası, bir ticaret bankasıdır.

1963 yılında kurulan T.Sınaf Yatırım ve Kredi Bankası, daha çok orta vadeli işletme ve yatırım kredileri vermek ve sermaye piyasasını geliştirme amacını gütmekte ve mevduat kabul etmemektedir.

Devlet Yatırım Bankası, 1964 yılında kurulmuş, amacı Kamu İktisadi Tesebbüslerinin plân hedeflerine uygun yatırımlarına kredi sağlamak ve gerektiğinde borçlanma garantisi vermektir. Bankanın başlıca kaynağı hazineden aldığı kredi ve avanslar, yerli ve yabancı mali kurumlardan sağladığı fonlar, tahvil satışları ve vadesi dolup da geri dönen krediler meydana getirmektedir. Devlet Yatırım Bankası tahvillerinin alıcısı genellikle sosyal güvenlik kurumlarıdır.

Amerikan-Türk Dış Ticaret Bankası ihracat kesimini desteklemek amacıyla 1964 yılında, Türkiye İş Bankası'nın bir yan kuruluşu olarak kurulmuştur. 1975 yılında DESİYAB, 1977 yılında Arap-Türk Bankası kurulmuştur.

Amerikan-Türk Dış Ticaret Bankası ile Arap-Türk Bankası Uluslararası bankacılık hizmetleri yapılması amacıyla da kurulmuşlardır.

1960 yılından sonra bankacılık alanındaki önemli gelişmelerden birisi de T.C. Merkez Bankası Kanunu'nda yapılan değişikliklerdir. Planlı kalkınma politikasının gereği olarak ekonomik kurumlar, özellikle de malî yapıda yeni düzenlemelere gidilince, daha esnek ve ihtiyacılara cevap verebilecek bir para ve kredi politikası uygulamaya zorunluluğu doğdu. Bu amaçla 14 Ocak 1970 tarih ve 1211 sayılı yasayla Merkez Bankası kanunu değiştirildi. Yeni kanun, emisyon işlerinin yönetimi yanında Merkez Bankası'na bir çok görevler vermiştir.

Kısaca özetlenecek olursa, 1960 sonrası dönemde yeni kurulan banka sayısında fazla artış olmamış, tersine bazı eski kuruluşlar ya birleşme yoluna gitmişler, ya da tasfiye olmuşlardır. Yeni kurulan bankalar daha çok kalkınma bankacılığı alanında olmuştur. Bu da, Türkiye'deki banka işletmeciliğinin, çok sayıda küçük ve orta banka yerine, az sayıda büyük ve çok şubeli bankacılık yapısına doğru gitme eğiliminde olduğunu göstermektedir.

Ülkemizde son durumu itibariyle (T.C.Merkez Bankası dahil) faaliyette bulunan banka sayısı 1986 yılında 56'dır. Özellikle 1980 yılından sonra ülkemizde faaliyette bulunan yabancı banka sayısında artış olmuş ve 1986 yılında 17'ye yükselmıştır.

D İ P N O T L A R

- (1) Tuncay Artun, İşlevi, Gelişimi, Özellikleri ve Sorunlarıyla Türkiye'de Bankacılık, 2. Bası, İstanbul: Tekin Yayınevi, 1983, s.12.
- (2) DİE, Türkiye'de Toplumsal ve Ekonomik Gelişiminin 50 Yılı, Ankara: DİE Matbaası, 1973.
- (3) Artun, a.g.e., s.23.
- (4) D.C. Blaisdell, Osmanlı İmparatorluğu'nda Avrupa Mali Kontrolü, İstanbul: Doğu-Batı yay. 1979, s.55.
- (5) Oya Silier, "1920'lerde Türkiye'de Millî Bankacılığın Genel Görünümü," Türkiye İktisat Tarihi Se-

- mineri, Editör Osman Okyar, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayını, 1975, s.487.
- (6) Silier, a.g.e., s.489.
- (7) Silier, a.g.e., s.489.
- (8) Halil Çivi, Türkiye'de Bankacılık Teori, Uygulama ve Sonuçlar, Sivas: Cumhuriyet Ü. Yay. 1985, s.95.
- (9) Akbank, Kültür Yayını (Kollektif Eser), Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi 1923-1978, İstanbul:1980, s.465.
- (10) Öztin Akgüç, Cumhuriyet Döneminde Bankacılık Alanında Gelişmeler, Ankara: T.B.B. y., 1975, s.8.
- (11) Artun, a.g.e., s.31.
- (12) Zafer Toprak, Türkiye'de "Milli İktisat" (1908-1918), Ankara: Yurt Yayınları, 1982, s.137.
- (13) Toprak, a.g.e., s.135.
- (14) Toprak, a.g.e., s.137.
- (15) Avni Zarakolu, Cumhuriyetin 50. Yılında Memleketimizde Bankacılık, Ankara: T.B.B. Yay. s.15.
- (16) Çivi, a.g.e., s.96.
- (17) Zarakolu, a.g.e., s.16.
- (18) Silier, a.g.e., s.491.
- (19) Gürhan Çelebican, "Atatürk Döneminde Para-Kredi Siyaseti ve Kurumlaşma Hareketi," Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi Semineri, Ankara: AÜSBF Yayını, 1982, s.23.
- (20) Gündüz Ökçün, İzmir İktisat Kong., Ank.:1968, s.67.
- (21) Artun, a.g.e., s.41.
- (22) Akbank, a.g.e., s.467.
- (23) Zarakolu, a.g.e., s.21.
- (24) Akbank, a.g.e., s.468.
- (25) Korkut Boratav, Türkiye'de Devletçilik, Ankara: Savaş Yayınları, 1982, s.82.
- (26) Çivi, a.g.e., s.98.
- (27) Akbank, a.g.e., s.468.
- (28) Akbank, a.g.e., s.469.
- (29) Silier, a.g.e., s.484.
- (30) Akbank, a.g.e., s.470.
- (31) Burhan Ulutan, Bankacılığın Tekamülü, Ank.:1957, s.183.
- (32) Akgüç, a.g.e., s.25.
- (33) Çivi, a.g.e., s.102.
- (34) F.Birol DüNDAR, Türkiye'de Planlı Dönemde Para Politikası, Ankara: AİTİA yay. 1971, s.37.